Anuarul Universității "Petre Andrei" din Iaşi
Fascicula: **Asistență Socială, Sociologie, Psihologie**
ISSN: 2248-1060 | e-ISSN: 2601-8209
Covered in EconPapers, Ideas RePEc, CEEOL, ICI Master Journal List - INDEX COPERNICUS, CrossRef, CrossCheck, Google Scholar, WorldCat, KVK, SOCIONET

2023, Issue 29, pages: 55-72 | doi: https://doi.org/10.18662/upasw/29/67

Homosexuality as a Phenomenon of Contemporary Society: Meanings and Psychosocial Dimensions

Gabriel BULBOACĂ[1]

[1] PhD student, Free International University of Moldova, Republic of Moldova, gabriel.bulboaca.ro@gmail.com

Abstract: *Of all the issues explored in anthropological, social and behavioral sciences, homosexuality perhaps is most controversial and has evoked more arguments and strong feelings in the general public. Homosexuality is often associated wit anger, love, intimacy, hostility, strong negative attitudes (e.g., severe discrimination and violence), and compassion. This subject involves many things: gender identity and orientation, a way of behaving intimately, a wide range of sexual preferences, a stigma, and a badge of pride and self-assertion. One objective of this paper is to clarify the meanings of homosexuality as well as its psychological, behavioral, and social correlates. Most research on homosexuality has taken the individual as the focus of analysis. A. C. Kinsey's pioneering work investigated the sexual behaviors of the individual and used biographical information to locate the person on a continuum from exclusive homosexuality to exclusive heterosexuality. Other individualistic approaches include studies of the homosexual identity, personality characteristics, subjective well-being, and life histories of gay men and lesbians. Sociocultural analyses, typically undertaken by anthropologists, historians, and sociologists, focus on the societal patterns of homosexuality. Sociocultural researchers seek to describe and explain societal reactions to homosexuality, cultural and subcultural variations in homosexuality, social rules and institutions that regulate homosexuality, etc. In contrast, a relationship perspective takes as the central phenomenon of interest the sexual and romantic relationships that occur between same-sex partners. During the past decades, the prevalence of negative stereotypes against homosexuality has been reduced substantially in most Western societies. Nevertheless, concern remains about the occurence of negative stereotyping attitudes and homophobia in some segments of the general population. Therefore, homosexuality will be analyzed in relation to heterosexism, homophobia, and sexual prejudice.*

Keywords: *sexual preference; sexual behavior; heterosexuality; homosexuality; heterosexism; homophobia; sexual prejudice.*

How to cite: Bulboacă, G. (2023). Homosexuality as a Phenomenon of Contemporary Society: Meanings and Psychosocial Dimensions. *Anuarul Universității "Petre Andrei" din Iași, Fascicula: Asistență Socială, Socilogie, Psihologie, 29*, 55-72. https://doi.org/10.18662/upasw/29/67

1. Introducere

În secolul al XIX-lea, au apărut mutaţii majore în ceea ce priveşte interpretarea naturii relaţiilor sexuale dintre două persoane de acelaşi sex. Aceste mutaţii au fost stimulate de faptul că noţiunea referitoare la *sex* (o realitate în primul rând anatomică şi comportamentală) a fost extinsă prin introducerea domeniului referitor la *sexualitate*, mai ales sub influenţa lucrărilor psihanaliştilor clasici (Martinson, 1994). Dimensiunea sexuală a eului a fost identificată ca un instinct inconştient bazal sau ca o pulsiune care modelează existenţa individuală conştientă şi guvernează funcţiile genitale. Sexualitatea a fost interpretată ca un comportament care depăşeşte principiul endogen al motivaţiei exprimat prin performanţa actelor sexuale (Halperin, 1990). Această realitate fiziologică şi psihologică esenţială pentru funcţionarea individului uman a devenit un fel de „putere mută" care se manifestă în existenţa de zi cu zi printr-o varietate de comportamente, atitudini, gusturi, alegeri, gesturi, scopuri, judecăţi sau stiluri atitudinale. Sexualitatea a început să fie interpretată ca una dintre cele mai intime şi profunde părţi ale naturii individului uman.

Astăzi, mulţi indivizi dezvoltă şi menţin relaţii intime care diferă de modelul tradiţional. Astfel de relaţii apropiate sunt tipic denumite de către cercetătorii din domeniul social şi publicul larg prin termenul „relaţii alternative". O cale alternativă de a împărtăşi o relaţie intimă este *homosexualitatea*. Alături de bisexualitate şi heterosexualitate, aceasta constituie una dintre cele trei categorii principale ale orientării sexuale care se distribuie pe un continuum între heterosexualitate şi homosexualitate. În societatea postmodernă, acest *pattern* durabil în timp al atracţiei romantice şi/sau sexuale faţă de persoane de acelaşi sex încă mai reprezintă unul dintre fenomenele cele mai controversate din punct de vedere religios, moral, social, cultural şi politic. Niciun alt subiect nu a suscitat atât de mult interes din partea cercetătorilor, a publicului general şi a reprezentanţilor diverselor instituţii academice, sociale, culturale şi politice cum a făcut-o homosexualitatea.

Plecând chiar din istoria umanităţii, cel puţin din cea a societăţilor Vestice, apare ideea potrivit căreia legile firești ale naturii nu susţin homosexualitatea. Referirile la legile naturii joacă, încă, un rol important în dezbaterile contemporane despre homosexualitate. Adesea, acestea sunt invocate în argumentările religioase, politice şi chiar în sălile de judecată. Pe de altă parte, poate cea mai relevantă şi impactantă schimbare socială şi culturală privind homosexualitatea a fost apariţia în societăţile Vestice a aşa-numitei mişcări de emancipare a comunităţilor *gay*. Aceasta a coagulat cercurile

filosofice, cercetătorii din diferite domenii şi publicul larg generând o varietate de opinii şi reflecţii grupate sub emblema teoriei *gay*. O problemă centrală pe care o ridică această teorie este dacă, alături de heterosexualitate şi bisexualitate, homosexualitatea este un concept şi un stil de viaţă construit social sau, pur şi simplu, este o conduită fundamentată pe forţe pur biologice. Adesea, persoanele cu orientări homosexuale sunt clasificate ca excepţii de la legile naturii. Alţi autori văd problema atracţiei dintre două persoane de acelaşi sex ca fiind mai degrabă o chestiune referitoare la preferinţe şi gusturi decât o problemă morală stringentă (Boswell, 1980).

2. Delimitări conceptuale şi terminologice

În limba greacă, prefixul *homo* semnifică „acelaşi". Însă, unii autori cred în mod eronat că, din punct de vedere etimologic, termenul generic referitor la homosexualitate provine de la cuvântul latinesc *homo* care semnifică „om" sau „bărbat". Termenul *homosexualitate* (introdus în vocabularul cercetătorilor din ştiinţele socio-umane la sfârşitul secolului al XIX-lea de către psihologul german K. M. Benkert) a fost utilizat începându-se cu mijlocul secolului al XX-lea pentru a se delimita un tip aparte de relaţii între două persoane de acelaşi sex (*cf.* Spineanu-Dobrotă, 2005). Astfel de relaţii bazate pe atracţie fizică şi/sau emoţională erau considerate ca nejustificate şi aberante.

Într-un sens general, homosexualitatea este un termen care se aplică atât relaţiei dintre două persoane de acelaşi sex marcată prin atingeri fizice şi prin orice formă de coit extra- şi intragenital, cât şi relaţiei marcată doar prin sentimente pasionale şi tandreţe (Widlöcher, 1999). Atunci când ne referim nu la relaţia în sine, ci la tendinţa sau dispoziţia latentă a unei persoane de a se simţi atrasă de o altă persoană de acelaşi sex, sensul termenului referitor la homosexualitate devine mai extensiv. În astfel de cazuri, vorbim despre *homosexualitate latentă* care scapă conştiinţei subiectului şi se exprimă prin conduite de substituire (de exemplu, prietenii selective preponderent cu persoane de acelaşi sex sau legături sentimentale puternice), formaţiuni atitudinal-comportamentale reacţionale (care se constituie în mecanisme defensive ce implică reinvestirea unei reprezentări interzise într-o reprezentare contrarie) sau printr-o inhibare a activităţii heterosexuale (de exemplu, frigiditate). Unii autori definesc homosexualitatea ca preferinţa sexuală a unei persoane pentru un partener de acelaşi sex (Mihăilescu, 1993; Rădulescu,1996), care poate fi exclusivă sau poate apărea în alternanţă cu heterosexualitatea.

Conceptualizată într-un sens mai restrâns homosexualitatea implică un *pattern* de atracţie romantică şi/sau sexuală sau comportament ce au loc între

persoane de acelaşi sex care îşi asumă aceeaşi identitate sexuală. Acest *pattern* are la bază predispoziţia persoanelor cu orientare homosexuală de a experimenta atracţia sexuală, afectivă sau romantică (intimitatea) în primul rând sau exclusiv faţă de alte persoane de acelaşi sex. Este vorba despre atracţii care conduc la socializarea unui sentiment aparte al identităţii personale şi sociale, însoţit de anumite comportamente prin care atracţiile se exprimă şi de dorinţa de a face parte din comunitatea care reuneşte alte persoane ce împărtăşesc aceleaşi atracţii. Alţi autori utilizează termenul *inversiune sexuală* pentru a acoperi semnificaţiile homosexualităţii (Sillamy, 1998). Luând în calcul absenţa parţială sau totală a interesului unei persoane pentru relaţii romantice sau sexuale cu persoane de sex opus, A. Hesnard defineşte homosexualitatea drept „impotenţa heterosexualităţii" (*cf.* Mitrofan şi Mitrofan, 1991). Pentru M. Şelaru (1993), homosexualitatea este o activitate sexuală deviată de la normele sociale, morale, culturale şi statistice, dirijată selectiv, exclusiv sau ocazional spre un partener de acelaşi sex pentru a realiza acte sexuale care, în mod evident, nu comportă coitul tipic realizat în circumstanţe normale între două persoane de sex opus. Actele sexuale se materializează atât în relaţii fizice care sunt întreţinute în scopul obţinerii orgasmului, cât şi pentru satisfacerea unor dorinţe sau fantasme. În rândul bărbaţilor sau al femeilor, homosexualitatea exclusivă presupune repulsia totală faţă de orice posibil partener de sex opus şi rejectarea oricărei forme de relaţie sexuală şi/sau emoţională cu o persoană de sex opus, în timp ce homosexualitatea ocazională poate fi compatibilă şi alternantă cu relaţii heterosexuale (Şelaru, 1993). Între cele două forme de manifestare a homosexualităţii există diverse alte categorii de persoane cu orientare sexuală faţă de congeneri, dintre care unele prezintă simultan un veritabil cluster de preferinţe în domeniul comportamentului sexual.

O persoană poate fi descrisă ca având orientare homosexuală doar atunci când atracţia sexuală şi/sau emoţională pentru o altă persoană de acelaşi sex determină răspunsuri erotice spontane care sunt tot atât de intense ca în cazul persoanelor heterosexuale (Spineanu-Dobrotă, 2005). Totuşi, o astfel de distincţie care ni se pare fundamentală pentru conotarea sferei conceptuale a termenului referitor la homosexualitate este destul de dificil de realizat, având în vedere că restricţiile morale şi juridice sau frica de respingere/ostracizare sunt factori care, adesea, inhibă afirmarea deschisă a preferinţei homosexuale. De aceea, unii cercetători propun să se facă distincţia între *practicile homosexuale* şi *persoanele cu orientare homosexuală*, deoarece este dificilă încadrarea unei persoane doar în condiţiile în care într-un moment sau altul al vieţii sale s-a angajat într-un comportament homosexual (Mitrofan şi Ciupercă, 1998).

Definirea homosexualităţii trebuie realizată ţinându-se cont de distincţia dintre *orientarea sexuală* a unei persoane (care implică sentimentele şi concepţia despre sine pe care persoana o are în relaţie cu domeniul sexualităţii), respectiv *comportamentul sexual* manifest care poate exprima sau nu orientarea sexuală a persoanei în cauză. Această distincţie este realizată de *American Psychological Association* (American Psychological Association, 2009). Homosexualitatea privită în termeni comportamentali este uşor de definit deoarece comportamentul homosexual cuprinde orice formă de activitate sexuală (fizică, psihologică sau ambele) realizată cu o persoană de acelaşi sex (Mahoney, 1983). Totuşi apar multe dificultăţi şi întrebări care grevează definirea homosexualităţii şi delimitarea sa din punct de vedere conceptual. De exemplu, o persoană poată fi considerată ca având orientare homosexuală doar dacă se angajează în activităţi sexuale în sens fizic ? Ce se întâmplă atunci când luăm în considerare dorinţele sau fanteziile unei persoane ? De câte ori trebuie să se angajeze un individ în activităţi sexuale cu alţi indivizi de acelaşi sex pentru a putea fi considerat o persoană cu orientare homosexuală ?

De asemenea, trebuie să luăm în considerare gândurile, emoţiile şi sentimentele pe care o persoană le are faţă de ea însăşi atunci când vine vorba despre orientarea sa sexuală şi despre comportamentul sexual manifest. De exemplu, există probe consistente potrivit cărora multe femei şi mulţi bărbaţi se angajează ocazional sau frecvent în activităţi homosexuale fără a se considera pe ele însele/ei înşişi ca fiind persoane cu orientare homosexuală. Această atitudine poate fi explicată prin faptul că sexul biologic, genul, identitatea sexuală, orientarea sexuală, identitatea de gen şi comportamentul sexual sunt concepte interrelaţionate însă diferite, care trebuie să fie luate în seamă pentru o mai bună înţelegere a universului complex pe care homosexualitatea îl implică (American Psychological Association, 2009; Prince, 2005; Spineanu-Dobrotă, 2005). Astfel, *sexul biologic* este determinat genetic şi poate fi stabilit din punct de vedere clinic încă de la naştere (persoanele pot fi bărbaţi, femei sau hermafroditi), implicând o anumită anatomie a sistemului reproductiv şi anumite caracteristici sexuale secundare. *Genul* (engl. *gender*) se referă fie la rolurile pe care societatea le atribuie unei persoane în funcţie de sexul biologic al acestuia (rolurile de gen), fie la identificarea pe care un individ o realizează cu propriul său gen în baza unor percepţii, cogniţii, sentimente şi atitudini particulare (Prince, 2005).

Identitatea de gen (engl. *gender identity*) se referă la experienţele personale pe care un individ le are în conformitate cu propriul său gen şi cu rolurile sociale pe care şi le asumă. Este vorba despre sentimentul autentic pe care o persoană îl trăieşte în legătură cu propria sa sexualitate şi cu propriile sale

experienţe, ca bărbat sau femeie (Martinson, 1994). Identitatea de gen poate să fie în acord cu sexul biologic (care este stabilit la naştere şi este înscris în evidenţa stării civile) sau poate să difere de acesta. *Identitatea sexuală* se referă mai mult la *identitatea orientării sexuale* care implică faptul că o persoană se identifică sau nu cu o anumită orientare sexuală (American Psychological Association, 2009). Toate societăţile au un set de categorii ale genului care servesc ca bază pentru formarea identităţii sociale a unei persoane, pe care aceasta o exprimă în relaţiile cu ceilalţi membri ai societăţii din care fac parte. În majoritatea societăţilor, se face o distincţie de bază între atributele de gen repartizate bărbaţilor şi femeilor. Este vorba despre dihotomizarea identităţii de gen la care majoritatea oamenilor aderă şi care include anumite expectanţe cu privire la masculinitate şi feminitate, respectiv cu privire la exprimarea socială a genului. Totuşi, sunt persoane care nu se identifică cu toate aspectele de gen atribuite sexului lor biologic sau cu anumite aspecte. Astfel de persoane se numesc *transsexuali*.

Orientarea sexuală reprezintă un *pattern* relativ stabil în timp şi la schimbare, care implică atracţia romantică şi/sau sexuală faţă de persoane de acelaşi sex sau de sex opus sau faţă de ambele sexe ori faţă de alte entităţi, ca în cazul *pansexualismului* (atracţia romantică, emoţională sau sexuală faţă de persoane în general indiferent de sexul lor biologic sau de identitatea sexuală sau de gen pe care şi-o asumă). Din punctul de vedere al orientării sexuale, literatura internaţională deosebeşte patru categorii, şi anume *heterosexualitatea* (atracţia faţă de persoanele de sex opus), *bisexualitatea* (atracţia în egală măsură atât faţă de femei, cât şi faţă de bărbaţi), *homosexualitatea* (atracţia faţă de o persoană de acelaşi sex), respectiv *asexualitatea* (absenţa oricărei atracţii sexuale faţă de alte persoane indiferent de sexul biologic sau de identitatea sexuală a acestora). Acest nou curent de interpretare a sexualităţii (care a început să nu mai fie redusă doar la simpla activitate sexuală) i-a stimulat pe sexologi să reconceptualizeze identificarea sexuală a unei persoane ca fiind un proces complex şi multidimensional. Conform raportului publicat de *European Union Agency for Fundamental Rights* (2009), orientarea homosexuală se referă la capacitatea unei persoane de atracţie emoţională şi sexuală profundă, precum şi de a se angaja în relaţii sexuale cu persoane de acelaşi sex.

S-a considerat că orientarea sexuală este determinată în primul rând de obiectele dorinţelor şi ale fanteziilor sexuale ale unui individ, însă unii autori au concluzionat că orientarea sexuală reprezintă o dimensiune mult mai complexă. Astfel, E. Coleman (citat în Martinson, 1994) a argumentat că delimitarea orientării sexuale trebuie realizată ţinându-se cont de nouă dimensiuni ale sexualităţii umane, şi anume: statutul relaţiei curente, identitatea asumată în prezent de către o persoană, identitatea ideală pe care şi-o doreşte, acceptarea

identificării orientării sexuale curente, identitatea sexuală (fizică), identitatea de gen, identitatea rolurilor de gen, identitatea orientării sexuale măsurată prin comportamente, fantezii şi ataşamente emoţionale, respectiv percepţia din trecut şi cea prezentă pe care o persoană le are cu privire la propria sa identitate sexuală prin comparaţie cu cea pe care o idealizează. După Coleman, împărţirea bărbaţilor şi a femeilor în hetero-, bi- sau homosexuali reprezintă o abordarea prea simplistă deoarece este posibil ca, din punct de vedere anatomic, o persoană să fie bărbat, să aibă o identitate de gen masculină, să aibă o existenţă în acord cu modelele de comportament masculine aşteptate de către societate, însă să fie interesată exclusiv de alţi bărbaţi ca obiect al fanteziilor şi dorinţelor sexuale. Aşadar, adesea utilizat interşanjabil cu termenul referitor la *preferinţa sexuală*, conceptul circumscris de orientarea sexuală este diferit de conceptele referitoare la sex, gen, identitatea sexuală sau identitatea de gen. Este de precizat că termenul referitor la preferinţa sexuală are o conotaţie diferită în sensul în care poate sugera alegerea voluntară pe care o persoană o face cu privire la persoanele alături de care doreşte să se implice într-o relaţie emoţională şi/sau sexuală sau cu privire la tipurile de activităţi sexuale pe care doreşte să se realizeze.

Comportamentul sexual se referă la actele sexuale în care o persoană se implică la un moment dat (American Psychological Association, 2009). Identitatea de gen şi comportamentul sexual sunt strâns legate de orientarea sexuală. Componentele la care ne-am referit sunt puternic relaţionate şi oferă profilul sexualităţii unei persoane, cu menţiunea că aceasta nu se reduce doar la orientarea sexuală, aşa cum se precizează eronat în unele lucrări care fac referire la homosexualitate. Persoanele care au o orientare predominant sau exclusiv homosexuală sunt denumite, în general, homosexuali. Această categorie include atât femei cât şi bărbaţi. Deoarece în limba română termenul *homosexual* este de genul masculin, acesta este asociat adesea doar bărbaţilor. În consecinţă, homosexualitatea pare a fi doar un apanaj masculin. În realitate, sunt destul de multe femei care se identifică pe ele însele ca fiind exclusiv homosexuale. De exemplu, într-o anchetă realizată pe un eşantion reprezentativ extras din populaţia rezidenţilor parizieni, 13 % dintre bărbaţii chestionaţi şi 1 % dintre femei s-au identificat ca fiind persoane cu orientare homosexuală (*cf.* IFOP, 2016). Într-o altă anchetă desfăşurată pe un eşantion reprezentativ format din 2500 de germani, 1.5 % dintre bărbaţii chestionaţi şi 1.5 % dintre femei s-au declarat ca fiind persoane predominant sau exclusiv cu orientare homosexuală (Haversath *et al.*, 2017).

Pentru orientarea homosexuală feminină, există un termen aparte, şi anume *lesbianism*. Acesta este de dată mai recentă şi a fost introdus în vocabularul public şi în jargonul cercetătorilor ca o alternativă pentru termenul

gay care este utilizat pentru a se desemna atât orientarea sexuală feminină, cât şi cea masculină. În cuplurile homosexuale de femei, diviziunea *status*-rolurilor se face după principiul separaţiei dintre „partenera-soţ" şi „partenera-soţie", în timp ce în cuplurile homosexuale de bărbaţi se face în raport cu preferinţele partenerilor (Mihăilescu, 1993). Astfel, nu doar în cuplurile homosexuale de bărbaţi, ci şi în rândul bărbaţilor homosexuali care nu sunt angajaţi într-o relaţie romantică, unii dintre bărbaţi sunt exclusivi activi, alţii sunt predominant activi (dar, ocazional, pot juca şi un rol pasiv), alţii sunt versatili (adică atât activi, cât şi pasivi), alţii sunt predominant pasivi (însă, ocazional, pot fi şi activi), în timp ce alţii sunt exclusiv pasivi. Această diviziune are în vedere rolurile (donator *vs.* primitor) pe care doi bărbaţi care se angajează într-o relaţie sexuală orală sau anală şi le asumă. În literatura care se ocupă de acest subiect bărbaţii cu orientare homosexuală sunt denumiţi şi prin termenul *pederaşti*, însă acest termen desemnează, de fapt, atracţia afectivă şi sexuală pe care un bărbat o simte pentru un adolescent.

Pentru o mai bună înţelegere a orientării homosexuale şi a comportamentelor specifice, trebuie să se facă distincţia între homosexualitate şi diferiţi alţi termeni care creează confuzii. Aceştia evocă anumite preferinţe sexuale pe care unii autori le consideră ca fiind anormale şi includ *transvestismul* sau *fetişismul transvestic* – obiceiul unei persoane de a se îmbrăca, a-şi aranja părul şi de a se machia prin imitarea celuilalt sex, care nu este, în mod necesar, expresia homosexualităţii ci, mai degrabă, expresia unei forme de fetişism, respectiv *transsexualismul* – credinţa apartenenţei la sexul opus, însoţită de revendicarea persoanei în cauză de a fi considerată ca atare, în particular prin modificări chirurgicale ale formaţiunilor mamare, aparatului genital, pilozităţii corporale şi ale altor caracteristici sexuale secundare. La fel ca transvestismul, de cele mai multe ori transsexualismul nu este însoţit de tendinţe homosexuale (Widlöcher, 1999). Transvestiţii (care se recrutează mai ales din rândul bărbaţilor heterosexuali) îşi satisfac fanteziile sexuale îmbrăcându-se în haine femeieşti, însă gândurile şi comportamentele pe care le au sunt perturbante şi le pot cauza probleme în relaţiile interpersonale. Unii dintre transvestiţi pot fi homosexuali efeminaţi sau transsexuali. În schimb, majoritatea femeilor care poartă îmbrăcăminte bărbătească este formată din lesbiene sau transsexuale care nu sunt transvestite fetişiste (*cf.* Gelder, Gath şi Mayou, 1994).

De asemenea, homosexualii veritabili trebuie diferenţiaţi de *pedofili* care includ orice persoană (femeie sau bărbat) care simte o atracţie puternică pentru copii, puberi sau adolescenţi de un sex sau altul. Pedofilia este aproape invariabil o tulburare care apare mai ales la bărbaţi. Deşi unii dintre pedofili urmăresc contactele sexuale cu copii, puberi sau adolescenţi de acelaşi sex (aceştia putând fi catalogaţi ca homosexuali, mai ales atunci când nu exclud

nici relaţiile sexuale cu persoane adulte de acelaşi sex), există şi pedofili care obţin plăcerea sexuală din relaţii pe care le întreţin exclusiv cu minori de sex opus, astfel de persoane nefiind atrase de minori de acelaşi sex. Persoanele din această categorie nu trebuie confundate cu cele care au orientare homosexuală.

3. Contribuţia lui A. C. Kinsey şi a colaboratorilor

În definirea universului conceptual al homosexualităţii, s-a pus problema nuanţării dihotomiei dintre heterosexualitate şi homosexualitate – poli care, pentru o vreme, au fost priviţi ca o antiteză a sexualităţii unei persoane. Un procent semnificativ din populaţia generală este reprezentat de persoanele care nu sunt complet sau exclusiv heterosexuale sau homosexuale, adică persoane care pot avea atât experienţe şi comportamente heterosexuale, cât şi homosexuale.

În domeniul clasificării sexualităţii umane şi al evaluării comportamentelor sexuale, o contribuţie importantă a avut-o biologul american Alfred C. Kinsey care, împreună cu Wardell R. Pomeroy şi Clyde E. Martin au dezvoltat atât pentru sexualitatea feminină, cât şi pentru cea masculină celebra scală destinată evaluării comportamentului sexual pe un continuum de la heterosexualitate la homosexualitate (*cf.* Westheimer şi Lopater, 2004). Instrumentele au fost publicate în două lucrări de referinţă, şi anume *Sexual Behavior in the Human Male* (1948), respectiv *Sexual Behavior in the Human Female* (1953). Scalele au fost dezvoltate pentru a combate ideea că indivizii umani sunt fie heterosexuali, fie homosexuali. Instrumentele propuse de Kinsey şi colaboratorii săi permit o clasificare a orientării sexuale pe baza nivelului relativ al experienţelor heterosexuale sau homosexuale sau al răspunsurilor psihice pe care o persoană le prezintă în propria sa experienţă de viaţă. Fiecare poziţie de pe scale se bazează mai degrabă pe relaţia dintre experienţele heterosexuale şi cele homosexuale pe care o persoană le-a trăit decât pe nivelul actual al experienţei sau al răspunsurilor cognitive, emoţionale şi comportamentale manifeste. Astfel, scalele lui Kinsey şi ale colaboratorilor diferenţiază între următoarele categorii de indivizi în funcţie de orientarea lor sexuală (*cf.* Bullough, 1998; Westheimer şi Lopater, 2004):

- ✓ *indivizi exclusivi heterosexuali* – persoane care nu stabilesc niciun contact fizic care să producă stimulare erotică sau orgasmul şi care nu răspund în niciun fel din punct de vedere psihic altor indivizi de acelaşi sex;
- ✓ *indivizi predominant heterosexuali/doar incidental homosexuali* – persoane care au doar contacte homosexuale ocazionale care implică răspunsuri fizice sau psihice faţă de persoane de acelaşi sex sau răspunsuri psihice fără contacte fizice;

✓ *indivizi predominant heterosexuali, dar mai mult decât incidental homosexuali* – persoane care au experienţe homosexuale mai mult decât incidental sau care răspund clar stimulilor generaţi de alte persoane de acelaşi sex;

✓ *indivizi care au o orientare atât heterosexuală, cât şi homosexuală* – aceştia sunt aproape egali în ceea ce priveşte experienţele şi reacţiile psihice heterosexuale sau homosexuale;

✓ *indivizi predominant homosexuali, dar mai mult decât incidental heterosexuali* – persoane care au mai mult o activitate deschisă sau reacţii psihice manifeste în spectrul homosexual, dar care, totuşi, menţin un nivel echitabil al activităţii heterosexuale sau care răspund clar contactelor heterosexuale;

✓ *indivizi predominant homosexuali/doar incidental heterosexuali* – persoane care sunt aproape exclusiv cu orientare homosexuală prin activităţile sau răspunsurile sexuale;

✓ *indivizi exclusiv homosexuali* – persoane care sunt exclusiv cu orientare homosexuală atât în ceea ce priveşte experienţele manifeste pe care le trăiesc, cât şi în ceea ce priveşte reacţiile psihice.

Deşi au fost criticate pentru o serie de deficienţe conceptuale şi metodologice, scalele propuse de Kinsey şi colaboratorii săi au meritul de a depăşi clasificarea dihotomică reducţionistă a orientării sexuale şi de a stimula o nouă perspectivă conceptuală asupra sexualităţii umane, care a fost speculată încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea de către sexologul german M. Hirschfeld.

4. Homosexualitatea privită din perspectivă psihopatologică

Literatura care se preocupă de subiectul homosexualităţii deosebeşte între homosexualitatea *ego-distonică* şi cea *ego-sintonică* (Reber, 1985; Şelaru, 1993). Persoanele din prima categorie se caracterizează prin preocuparea persistentă pentru schimbarea orientării şi a preferinţelor sexuale. Caracteristica principală a homosexualităţii ego-distonice nu se referă la preferinţa sexuală *per se*, ci la distresul şi anxietatea pe care persoana în cauză le resimte în legătură cu propriile sale preferinţe sexuale, precum şi la dorinţa persistentă de a-şi stabiliza orientarea heteroxexuală. Asociaţia Psihiatrilor Americani a considerat în anii 1960 că această formă de manifestare a homosexualităţii prezintă caracteristicile clinice ale unei tulburări mintale clasificabilă. Potrivit lui M. Şelaru (1993), „Elementele care caracterizează acest tip de homosexualitate constau în aceea că subiectul afirmă şi doreşte creşterea excitaţiei cu viză heterosexuală ca realizare normală, însă pe care nu o poate realiza decât prin modalităţi homosexuale pe care pacientul le mărturiseşte în mod explicit, nu le doreşte şi nu le caută activ şi de care se jeneză şi suferă profund […]. Eşecurile realizării

unor relaţii heterosexuale normale determină reacţii depresive, lipsă de încredere în propriile posibilităţi generate de tentativele nefructuoase de realizare normală a relaţiilor sexuale" (p. 81). De obicei, debutul homosexualităţii ego-distonice este la vârsta adolescenţei, încă de la început tendinţa fiind repudiată (Şelaru, 1993). La această stare de disconfort, se adaugă tendinţele de izolare, însingurare, retragere în sine, accentuarea timidităţii, sentimente de culpabilitate însoţite de simptome de anxietate şi depresie care accentuează dificultăţile în ceea ce priveşte angajarea în relaţii heterosexuale. La polul opus, homosexualitatea ego-sintonică evidenţiază persoana care se simte confortabil cu propria sa orientare sexuală şi îşi acceptă propriul comportament ca pe o manifestare naturală a preferinţelor sexuale (Reber, 1985).

Din perspectivă psihopatologică, homosexualitatea este considerată ca făcând parte din categoria tulburărilor de comportament sexual care au la bază *anomaliile preferinţei sexuale* sau *parafiliile* (Gelder, Gath şi Mayou, 1994). Conceptul referitor la preferinţa sexuală anormală trebuie analizat luându-se în calcul trei aspecte. Astfel, din punct de vedere social, comportamentul sexual al bărbaţilor *gay*/femeilor lesbiene, persoanelor care sunt atrase de pornografie, transvestiţilor sau al pedofililor nu se conformează valorilor, prescripţiilor sau punctelor de vedere care sunt acceptate ca fiind normale (Gelder, Gath şi Mayou, 1994). Totuşi, acest criteriu nu a fost interpretat la fel în toate societăţile sau în toate perioadele istoriei omenirii. Al doilea aspect priveşte daunele fizice, emoţionale şi morale care ar putea fi provocate unei alte persoane implicată în comportamente sexuale deviante (de exemplu, actul sexual cu un minor sau formele extreme de sadism sexual). Daunele pot fi cu atât mai impactante cu cât actul sexual deviant (de exemplu, agresiunea exercitată de un adult asupra unui copil) are loc fără consimţământul victimei şi fără ca aceasta să înţeleagă ce i se întâmplă. Al treilea aspect ia în calcul suferinţa emoţională pe care persoana cu orientare homosexuală sau pedofilă o trăieşte şi care implică atitudinile marginalizante ale societăţii, conflictul dintre propriile sale porniri sexuale şi standardele morale ale societăţii/propriile sale standarde sau conştientizarea suferinţei pe care o provoacă altor persoane prin practicile sale sexuale.

Homosexualitatea, *onanismul*, *incestul*, *pedofilia*, *gerontofilia*, *zoofilia*, *necrofilia*, *fetişismul*, *transvestismul*, *exhibiţionismul*, *voyeurismul*, *sadismul sexual* sau *masochismul sexual* sunt tot atâtea anomalii ale preferinţei cu privire la „obiectul sexual"/actul sexual. S. Freud a încercat să explice tulburările comportamentului sexual prin deficienţele care apar în structurarea proceselor de dezvoltare în copilărie. Drept rezultat, aproape toată literatura care, până în anii 1990, a abordat aceste condiţii psihopatologice a fost scrisă în tradiţia psihanalitică. De asemenea, atât tratamentul anomaliilor preferinţei sexuale, cât şi terapia disfuncţiilor sexuale

(de exemplu, aversiunea sexuală, disfuncţia orgasmică sau ejacularea precoce) au fost centrate în mare măsură pe principiile psihanalizei (*cf.* Gelder, Gath şi Mayou, 1994). Studiile efectuate după anul 1990, dintre care unele de factură meta-analitică, au evidenţiat lipsa de succes a abordării psihanalitice atât în explicarea tulburărilor de comportament sexual, cât şi în încercarea de ameliorare a acestora.

5. Homofilia *vs.* homofobia

În literatura care se preocupă de fenomenul homosexualităţii, unii dintre autori folosesc termenul *homofilie* fie pentru a evita sensul peiorativ ataşat adesea cuvântului *homosexualitate*, fie pentru a evidenţia dimensiunea afectivă şi spirituală a relaţiei dintre două persoane de acelaşi sex în opoziţie cu aspectele sexuale şi emoţionale (Spineanu-Dobrotă, 2005). Pentru sociologi, homofilia reprezintă şi înclinaţia unei persoane de a privi cu toleranţă, afecţiune sau deschidere persoanele cu orientare homosexuală, la care se adaugă tendinţa de a discrimina pozitiv minoritatea persoanelor cu orientare homosexuală. În aceeaşi manieră ar trebui realizată distincţia dintre *heterosexualitate* şi *heterofilie* pentru relaţiile sexuale şi afective dintre două persoane de sex opus.

Un alt reper conceptual important pentru întelegerea tuturor faţetelor fenomenului homosexualităţii se referă la *homofobie* (frica de persoanele cu orientare homosexuală). Termenul a fost introdus în vocabularul ştiinţelor sociale de către psihologul american G. Weinberg la sfârşitul anilor 1960 (*cf.* Herek, 2000). Homofobia include o varietate de sentimente, atitudini şi reacţii negative faţă de homosexualitate în general sau faţă de persoanele care se identifică pe ele însele sau sunt percepute ca fiind lesbiene, *gay*, bisexuali sau transsexuali (LGBT). Homofobia include dezgustul, furia, aversiunea, ura sau antipatia faţă de membrii comunităţii LGBT şi poate fi observată prin comportamentele ostile, discriminarea sau violenţa care sunt activate de orientările non-heterosexuale (Griffin *et al.*, 2007). Alţi autori consideră că homofobia este indusă progresiv de atitudinea negativă, exagerată (uneori până la domeniul patologicului) şi puternic ancorată afectiv faţă de homosexualitate şi persoanele cu orientare homosexuală. Autorii diferenţiază între *homofobia instituţionalizată* (de exemplu, cea promovată de Biserică sau homofobia sponsorizată de către stat) şi *homofobia internalizată* experimentată de către persoanele care manifestă atracţie faţă de alte persoane de acelaşi sex indiferent de modul în care se identifică din punctul de vedere al propriilor lor comportamente. Pe de altă parte, homofobia (indiferent că este vorba de *lesbofobie*, *bifobie* sau *transfobie*) comportă atât o dimensiune raţională, cât şi una

socio-emoţională. De asemenea, s-a avansat ideea de a se clasifica formele extreme ale homofobiei, rasismului şi sexismului sub umbrela tulburării de personalitate intolerantă (Guindon, Green şi Hanna, 2003).

Atât homofobia, cât şi heterosexismul (care implică atitudini, distorsiuni cognitive şi discriminarea în favoarea exprimării sexualităţii doar în relaţia dintre două persoane de sex opus) pot fi dăunătoare prin faptul că îi blochează pe indivizii umani în expectanţe şi roluri rigide (Renzetti şi Edleson, 2008; Spineanu-Dobrotă, 2005). Persoanele homofobe sau heterosexiste sunt incapabile să trăiască după dominantele unui ego autentic şi să contribuie prin întregul lor potenţial la funcţionarea şi dezvoltarea societăţii. Homofobia stigmatizează minorităţile sexuale şi le discriminează adesea datorită simplului fapt că persoanele din această categorie sunt diferite de majoritatea indivizilor care au (sau, cel puţin, declară) o orientare heterosexuală. Unii autori consideră că homofobia se referă la o frică iraţională pe care majoritatea indivizilor o manifestă faţă de persoanele care fac parte din minoritatea LGBT. Această frică contribuie la creşterea riscului ca minoritarii din grupul LGBT să ajungă victime ale violenţei. Reprezentările pe care mass-media le-a promovat de-a lungul timpului cu privire la minoritatea LGBT au contribuit la întărirea culturii homofobiei şi la creşterea riscului pentru violenţă (uneori extremă) prin faptul că persoanele cu orientări non-heterosexuale au fost marginalizate, stigmatizate, demonizate sau portretizate prin apelul la stereotipuri nerealiste, fiind etichetate ca deviante, anormale, bolnave mintal, incapabile din punct de vedere intelectual şi social sau ca fiind indivizi care contribuie la degradarea societăţii (Renzetti şi Edleson, 2008).

Tabloul atitudinal-comportamental al persoanelor homofobe este evidenţiat într-un mod foarte sugestiv de către S. Spineanu-Dobrotă (2005), după cum urmează: „Cauza acestei fobii (…) trebuie căutată în conflictul intrapsihic ce identifică homosexualitatea fie cu boala [contagioasă], fie cu perturbarea emoţională, deviantă, fie cu infracţiunea sau păcatul. Incapacitatea de a înţelege cauzată de ignoranţă duce la teamă care, la rândul ei, generează reacţii violente, verbale sau fizice, pentru a impune o identitate heterosexuală, mergând până la negarea dreptului la existenţă al celorlalţi. În consecinţă, comunicarea esenţială pentru coexistenţa în comunitate este înlocuită de conflict. Cele mai grave manifestări sunt crimele comise din ură, atacurile homofobice, violul. La acestea, se adaugă o serie de atitudini prezente în forme subtile: conservatorismul neîntemeiat în privinţa condamnării homosexualităţii, refuzul de a accepta drepturi pentru persoanele *gay*, dezacordul faţă de programele culturale care cuprind personaje cu orientare homosexuală" (pp. 127-128). Cu o astfel de imagine şi datorită experienţelor de victimizare prin violenţă fizică şi/sau emoţională, o mare parte dintre

persoanele LGBT a ajuns să se perceapă într-un mod negativ, să manifeste sentimente de ruşine şi culpabilitate, să se auto-blameze şi chiar să se urască pe ele însele. În acest ciclu vicios, sentimentele negative pe care chiar unii dintre reprezentanţii comunităţii LGBT le au despre ei înşişi pot fi utilizate de către abuzatori pentru a-i controla şi a-i izola şi mai mult de restul societăţii şi pentru a le reduce accesul la sisteme de suport pe care comunitatea le oferă. Cea mai proeminentă manifestare a homofobiei într-o formă exacerbată de ideologia Partidului Naţional-Socialist german a fost genocidul pe care mulţi germani cu orientare homosexuală l-au suferit în lagărele de concentrare, ca urmare a represiunii instaurată de regimul nazist.

Deoarece homofobia este un concept care sugerează implicit că atitudinea împotriva homosexualităţii se configurează într-o teamă iraţională faţă de acest fenomen şi faţă de persoanele cu orientare homosexuală şi că o astfel de atitudine reprezintă, mai degrabă, o formă de psihopatologie individuală decât o prejudecată întărită social, G. M. Herek (2000) a propus înlocuirea termenului referitor la homofobie cu cel de *prejudecăţi cu privire la orientarea sexuală*. Autorul pe care l-am citat şi-a justificat opţiunea prin faptul că limitările impuse de termenul referitor la homofobie au devenit din ce în ce mai problematice pe măsură ce, începând cu anii 1980, atitudinile împotriva persoanelor cu orientare homosexuală au ajuns să reprezinte o chestiune centrală valorificată de partidele politice conservatoare şi de ideologiile religioase. În plus, *heterosexismul* (termen care descrie un sistem ideologic ce consideră homosexualitea ca fiind inferioară heterosexualităţii) se referă la o ideologie care se manifestă la nivel societal şi la *pattern*-uri ale opresiunii instituţionalizate a persoanelor care au alte orientări decât cea heterosexuală, în timp ce homofobia descrie atitudini şi comportamente individuale.

Pentru G. M. Herek prejudecăţile cu privire la orientarea sexuală se referă la un set de opinii, credinţe, judecăţi şi atitudini negative pe care persoanele heterosexuale le au faţă de comportamentul homosexual, persoanele care au o orientare homosexuală sau bisexuală, respectiv comunităţile de bărbaţi gay*, lesbiene şi persoane bisexuale (Herek, 2000). Aşadar, prejudecăţile cu privire la orientarea sexuală implică anumite evaluări şi judecăţi negative adesea stereotipizate, sunt direcţionate către membrii unui grup social şi activează antipatie, ostilitate, comportamente denigratoare etc. Conceptualizarea atitudinii negative pe care heterosexualii o au faţă de homosexualitate şi bisexualitate în termenii prejudecăţilor cu privire la orientarea sexuală are mai multe avantaje (Herek, 2000). În primul rând, termenul referitor la prejudecăţile cu privire la orientarea sexuală este descriptiv şi nu implică asumpţii* a priori *cu privire la originile, dinamica şi motivele care stau la baza atitudinilor anti-*gay *sau anti-lesbiene. În al doilea rând, termenul trimite în mod explicit spre legătura dintre studiul atitudinilor împotriva homosexualităţii, respectiv tradiţia bogată a cercetărilor în domeniul psihologiei sociale care s-au preocupat de*

*problematica prejudecăţilor. În al treilea rând, termenul referitor la prejudecăţile cu privire la orientarea sexuală nu porneşte de la presupunerea că atitudinile anti-*gay *sau sau anti-lesbiene sunt, în mod inerent, iraţionale*

6. Concluzii

Fără îndoială, sexualitatea reprezintă una dintre dimensiunile fundamentale ale existenţei indivizilor umani. Identitatea de gen, orientarea sexuală şi comportamentele sexuale nu sunt fenomene strict biologice, ci produse ale unor construcţii sociale care au loc în diferite contexte istorice şi culturale. Cei mai mulţi indivizi umani întreţin relaţii sexuale cu membri ai sexului opus (heterosexualitate), unii cu persoane de acelaşi sex (homosexualitate), în timp ce alţii au experienţe sexuale cu membri ai ambelor sexe (bisexualitate).

Unii autori susţin că heterosexualitatea şi homosexualitatea sunt stiluri de viaţă la fel de vechi precum societatea umană. Într-un sens general, homosexualitatea desemnează atât moduri specifice de comportament sexual, cât şi orientarea sexuală către persoane de acelaşi sex, care este expresia unui stil de viaţă particular. Însă, trebuie reţinut faptul că mulţi indivizi au experienţe sexuale cu persoane de acelaşi sex, fără a se identifica ca fiind bărbaţi *gay* sau femei lesbiene. Ca „formă minoritară" a vieţii sexuale a individului uman, homosexualitatea a stârnit multiple controverse, poziţii subiective puternic ancorate emoţional şi social, dispute politice, interpretări legale şi, nu în ultimul rând, atitudini sociale, culturale şi religioase foarte variate. Această varietate a reacţiilor individuale şi societale are la bază amestecul de prejudecăţi etnocentrice şi prejudecăţi bazate pe orientarea sexuală, la care se adaugă evaluări morale, religioase şi ştiinţifice cu privire la practicile persoanelor homosexuale, stilul de viaţă şi starea lor de sănătate mintală.

Atitudinile faţă de subiectul homosexualităţii sunt complexe şi implică mai multe dimensiuni, precum atitudinile faţă de persoanele cu orientare homosexuală, atitudinile faţă de comportamentul homosexual şi atitudinile faţă de drepturile civile ale persoanelor care se identifică pe ele însele ca având orientarea homosexuală. Rezultatele anchetelor naţionale desfăşurate în diverse ţări, precum şi datele studiilor ştiinţifice indică faptul că, în ultimele decenii, imaginea persoanelor cu orientare homosexuală şi statutul legal al homosexualităţii au suferit schimbări pozitive notabile. În unele ţări, atitudinile au devenit mult mai suportive în ceea ce priveşte toleranţa faţă de persoanele cu orientare homosexuală şi respectarea drepturilor legale pe care acestea trebuie să le aibă. De exemplu, în Marea Britanie, procentul din

populaţia generală care a îmbrăţişat opinia potrivit căreia relaţiile sexuale dintre două persoane de acelaşi sex sunt întotdeauna greşite a scăzut de la 64 % în anul 1987 la 22 % în anul 2012. În SUA, aprobarea căsătoriei între două persoane de acelaşi sex a crescut de la 11 % în anul 1988 la 48 % în anul 2012. De asemenea, statutul legal al homosexualităţii şi drepturile bărbaţilor *gay* respectiv ale femeilor lesbiene s-au extins. Astfel, în anul 2000, Olanda a fost prima ţară din lume care a recunoscut căsătoria între două persoane de acelaşi sex. Până în anul 2013, alte cincisprezece ţări au făcut acest lucru.

Diminuarea stereotipurilor, a prejudecăţilor bazate pe orientarea sexuală şi a atitudinilor discriminatorii faţă de persoanele care au alte orientări sexuale decât cea predominantă şi/sau o altă identitate de gen decât sexul stabilit la naştere va contribui la o mai mare deschidere din partea publicului larg spre înţelegerea şi acceptarea stilului de viaţă, precum şi spre promovarea valorii profesionale şi sociale a persoanelor cu orientare homosexuală sau bisexuală. Pentru aceasta, este necesară investigarea cât mai obiectivă a tuturor faţetelor subiectului referitor la homosexualitate, precum şi diseminarea corectă a cunoştinţelor, astfel încât publicul larg să-şi creeze o imagine bine informată şi imparţială despre persoanele care au alte orientări sexuale decât cea predominată şi să adopte atitudini constructive bazate pe respect, toleranţă, deschidere socială şi pe promovarea valorii oricărui individ uman indiferent de *background*-ul social, cultural, religios şi de stilul de viaţă adoptat.

References

American Psychological Association (2009). *Report of the American Psychological Association Task Force on Appropriate Therapeutic Responses to Sexual Orientation*. Washington, DC: American Psychological Association. Raport disponibil *online* la www.apa.org.

Boswell, J. (1980). *Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality: Gay People in Western Europe from the Beginning of the Christian Era to the Fourteenth Century*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Bullough, V. L. (1998). Alfred Kinsey and the Kinsey report: Historical overview and lasting contributions. *The Journal of Sex Research*, *35*(2), 127-131. doi: 10.1080/00224499809551925.

European Union Agency for Fundamental Rights (2009). *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation in the EU Member States. Part II - The Social Situation*. Viena: FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. Raport disponibil *online* la http://fra.europa.eu.

Gelder, M., Gath, D., Mayou, R. (1994). *Tratat de psihiatrie Oxford* (trad., ediţia a II-a). Bucureşti-Geneva: Asociaţia Psihiatrilor Liberi din România şi Geneva Initiative on Psychiatry.

Griffin, P., Hahn d'Errico, K., Harro, B., & Schill, T. (2007). Heterosexism curriculum design. În M. Adams, L. A. Bell, & P. Griffin (Eds.), *Teaching for Diversity and Social Justice* (2nd ed., pp. 195-219). New York, NY: Routledge.

Guindon, M. H., Green, A. G., & Hanna, F. J. (2003). Intolerance and psychopathology: Toward a general diagnosis for racism, sexism, and homophobia. *American Journal of Orthopsychiatry*, *73*(2), 167-176. doi: 10.1037/0002-9432.73.2.167.

Halperin, D. M. (1990). *One Hundred Years of Homosexuality: And Other Essays on Greek Love*. New York, NY: Routledge.

Haversath, J., Gärttner, K. M., Kliem, S., Vasterling, I., Strauss, B., Kröger, C. (2017). Sexual behavior in Germany. Results of a representative survey. *Deutsches Ärzteblatt International*, *114*(33-34), 545-550. doi: 10.3238/arztebl.2017.0545.

Herek, G. M. (2000). The psychology of sexual prejudice. *Current Directions in Psychological Science*, *9*(1), 19-22. doi: https://doi.org/10.1111/1467-8721.00051.

Institut Français D'opinion Publique/IFOP (2016). *Paris, ville lumière, ville de débauche? L'observatoire de la vie sexuelle des parisiens*. Paris: Institut Français d'Opinion Publique. Raport disponibil *online* la https://www.ifop.com/wp-content/uploads/2018/03/3596-1-study_file.pdf.

Mahoney, E. R. (1983). *Human Sexuality*. New York, NY: McGraw-Hill.

Martinson, R. D. (1994). Sexual orientation: The history and significance of an idea. *World & World: Theology for Christian Ministry*, *14*(3), 239-245.

Mihăilescu, I. (1993). Homosexualitate. În C. Zamfir, L. Vlăsceanu (Coord.), *Dicţionar de sociologie* (p. 283). Bucureşti: Editura „Babel".

Mitrofan, I., Ciupercă, C. (1998). *Incursiune în psihosociologia şi psihosexologia familiei*. Bucureşti: Editura „Press Mihaela" S.R.L.

Mitrofan, I., Mitrofan, N. (1991). *Familia de la A…la Z*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

Prince, V. (2005). Sex vs. gender. *International Journal of Transgenderism*, *8*(4), 29-32. doi: 10.1300/J485v08n04_05.

Rădulescu, S. M. (1996). *Sociologia şi istoria comportamentului sexual „deviant"*. Bucureşti: Editura „Nemira".

Reber, A. S. (1985). *Dictionary of Psychology*. London: Penguin Books.

Renzetti, C. M., & Edleson J. L. (2008, Eds.), *Encyclopedia of Interpersonal Violence (Vol. 1)*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Sillamy, N. (1998). *Larousse. Dicţionar de psihologie* (trad.). Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic.

Spineanu-Dobrotă, S. (2005). *Homosexualitatea. Normal sau patologic*. Bucureşti: Editura „Tritonic.

Şelaru, M. (1993). *Comportamentul sexual aberant*. Iaşi: Editura „Moldova".

Westheimer, R. K., & Lopater, S. (2004). *Human Sexuality: A Psychosocial Perspective* (2nd ed.). Philadelphia, PA: Lippincott Williams & Wilkins.

Widlöcher, D. (1999). Homosexualitate. În R. Doron, Fr. Parot (Coord.), *Dicţionar de psihologie* (trad., pp. 374-375). Bucureşti: Editura „Humanitas".